

Ξένωκε τὸν προσανατολισμὸν εἰς τὴν θρησκείαν τῆς καρδίας του καὶ εἰς τὴν Πολιτείαν τῆς ἰδεολογίας του. Λέγεται ὅτι ὅταν ἀπέθνησκεν ηύχαριστησε τοὺς θεούς, διότι ἔγεννήθη ἀνθρώπος, διότι ἔγεννήθη Ἑλλην, καὶ διότι ἔγεννήθη σύγχρονος τοῦ Σωκράτους (Πρβλ. Πλουτάρχ. Μάριον 46), θὰ ἦτο ὅμως ὁρθὸν ἐπίστης νὰ εὐχαριστήσῃ τοὺς θεούς καὶ διότι ἀνῆκεν εἰς τοιαύτην οἰκογένειαν.

β'. Ἡ κατὰ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν ἀνατροφὴ τοῦ Πλάτωνος.

Σωματικῶς ὁ Πλάτων παρουσίαζε τελείαν κανονικότητας καὶ ἀνάπτυξιν. Ήλιχε πλαστὸν μέτωπον, εὔρὺ στῆθος καὶ ὄμοις, σωματικὴν διάπλασιν ἀθλητοῦ μᾶλλον. Διὰ τοῦτο λέγεται ὅτι τὸ καθ' ἑαυτὸν ὄνομά του ἦτο Ἀριστοκλῆς, ὅτι: Εἳ μετωνομάσθη «Ἴλ ἀ τῶν» ἀπὸ τὸν γυμναστήν του Ἀρίστωνα τὸν Ἀργείον «διὰ τὴν εὐεξίαν» καὶ τὴν σωματικὴν πλεοντήτητα. Κατ' ἄλλους πάλιν, ὧνομάσθη οὕτω «διὰ τὴν πλατύτητα τῆς ἐρμηνείας». Καὶ ἔδω βλέπομεν νὰ πλάττηται μῆθος περὶ τὸ ὄνομα τοῦ φιλοσόφου, δι' οὓς λόγους ἀνωτέρω ἀνεφέρομεν. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι Πλάτων ἦτο τὸ κύριον ὄνομα αὐτοῦ, διότι τοιοῦτον ὄνομα ἦτο ἐν χρήσει τότε (Πλάτων ὁ κωμοκός κλπ.), δχι ὡς ἐπίθετον χαρακτηριστικὸν ίδιότητές τινες.

Πρὸς τὴν σωματικὴν αὐτοῦ διάπλασιν ἀνταπεκρίνετο ἐν πάσῃ περιπτώσει καὶ ἡ πνευματικὴ τοιαύτη. Ἡτο δξύνους, εὐφύστατος, φιλομαθέστατος, παρουσίαζε ταχύτητα ἀντιλήψεως, μεγάλην ἐπιμέλειαν, προσοχὴν καὶ τελείαν μνήμην, ὅλα δηλαδὴ τὰ ἐκ φύσεως προσόντα, τὰ ὅπεια αὐτὸς ὁ ἴδιος προϋποθέτει καὶ θεωρεῖ ἀπαραίτητα διὰ τὸν μέλλοντα φιλόσοφον (Πολιτεία 486, 503 ε). Μὲ τοιαύτην λοιπὸν σωματικὴν καὶ πνευματικὴν ἀνάπτυξιν ἀρχίζει ἡ ἀνατροφὴ καὶ ἐκπαίδευσίς του ἐντές τοῦ σοβαροῦ καὶ αὐστηροῦ οἰκογενειακοῦ του περιβάλλοντος, ὃπου ἔβασίλευε μὲν ἡ στοργή, ἐκολάζοντο ὅμως αἱ παιδικαὶ παρεκτροπαὶ δχι σπανίως καὶ διὰ τῆς μητρικῆς χειρός. Καὶ περὶ τῆς παιδικῆς τοῦ Πλάτωνος ἡλικίας δὲν ἔχομεν δυστυχῶς ἀμέσους περιγραφάς καὶ πληροφορίας, ἀλλὰ τὸ τοιοῦτον δὲν ἔμποδίζει νὰ λάβωμεν ἔννοιαν τῆς ἀνατροφῆς καὶ ἐκπαίδευσεώς του ἀπὸ τὸ εἰς τὴν κοινωνικὴν τάξιν του τότε συνήθως ἐφαρμοζόμενον εἶδος ἀνατροφῆς. Ὁ παῖς ἀπὸ τοῦ 7ου ἔτους ἐτίθετο ὑπὸ τὴν συνοδείαν τοῦ παιδαγωγοῦ, ἀνθρώπου ἡλικιωμένου, δχι 'Ἑλληνικῆς καταγωγῆς, καὶ κατὰ τὸ πλεῖστον δούλου ἀκαταλλήλου δι' ἀλλην ἐργασίαν. Ἡ τοιαύτη

ιδιότης τοῦ Παιδαγωγοῦ δὲν παρεῖχεν εἰς τοῦτον βεβαίως τὴν ἀπόλυτον ἐπιβολὴν καὶ τὴν ἔξουσίαν ἐπὶ τοῦ παιδίου, τὸ δῆποιον ἐν γνώσει σλῶν αὐτῶν ἥθισμένο μᾶλλον τιμητικὴν καὶ ἔξυπηρετικὴν τὴν συνοδείαν τοῦ Παιδαγωγοῦ. Οὗτος δῆμως ἦτο ὑποχρεωμένος νὰ παρακολουθῇ τὸν νέον καὶ νὰ φροντίζῃ δι᾽ αὐτέν, ἀναφέρων τὰ καθέκαστα εἰς τοὺς γονεῖς. Ἡ συνοδεία αὕτη τοῦ παιδαγωγοῦ ἔξηκολούθει μέχρι τοῦ 18ου ἔτους τῆς ἡλικίας, διε τὸ δὲ νέος εἰσήρχετο εἰς τὴν τάξιν τῶν ἐφήβων καὶ ὑπείχε στρατιωτικὴν ὑποχρέωσιν πλέον. Οἱ ώριμοτέρας δῆμως ἡλικίας παιδεῖς μετέβαινον καὶ ἀνευ τοιούτων συνοδῶν εἰς τὰ Γυμναστήρια ὅπου πάντοτε διετέλουν ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τοῦ Γυμναστοῦ καὶ παρευρισκομένων συγγενῶν των.

Ἐκ μικρᾶς ἡλικίας συνηθίζοντο τὰ παιδία εἰς τὸ νὰ φέρωνται ὅπως πρέπει, νὰ σέβωνται τοὺς μεγαλυτέρους των, νὰ ἀπαντῶσιν ἀμέσως καὶ διὰ βραχέων καὶ νὰ προσέχουν εἰς τὰ πρόσωπα καὶ τὰς σχέσεις των. Ὁσῳ προύχωρει ἡ ἡλικία, τόσῳ καὶ αἱ ἀπαιτήσεις καλῆς συμπεριφορᾶς ἐγίνοντο μεγαλύτεραι. Ἀπητεῖτο νὰ παρουσιάζονται οἱ νέοι τὴν εἰς τὴν ἡλικίαν των ἐκάστοτε προσήκουσαν ἀρετὴν, νὰ είναι σώφρονες, νὰ κυριαρχοῦν τοῦ ἑαυτοῦ των, νὰ είναι ταπεινόφρονες καὶ ἐπιφυλακτικοί. Ὅταν περιεπάτουν καὶ ὅταν ἐκάθηντο ἐπρεπε νὰ τηροῦν ώρισμένην στάσιν εὐπρεπῆ, ὅποιαν βλέπομεν συνήθως εἰς παραστάσεις ἐπὶ ἀρχαίων ἀγγείων. Ἡ τοιαύτη στάσις (εὐθυτενῆς κλπ.) ἦτο βεβαίως ὄχληρά καὶ προϋπέθετεν ἀσκησιν διὰ νὰ τηρηθῇ. Εἰς τὰ Γυμναστήρια δῆμως καὶ τὰς παλαιότρας ἐρρίπτουντο οἱ μανδύαι καὶ ἐδίδετο ἐλευθερία, ὅλλα πάλιν ἐπρεπε νὰ τηρηθῆται ἡ τάξις καὶ νὰ ἀκολουθῶνται ώρισμένοι κανόνες ὃταν θὰ ἐλούντο καὶ θὰ ἡλείφοντο. (Πρβλ. Ἀριστοφάνους: Νεφέλας). Τὴν ἐπίβλεψιν εἶχεν δὲ Γυμναστής ἐννοεῖται, προσείχον δῆμως καὶ οἱ Παιδαγωγοὶ καὶ οἱ παρευρισκόμενοι μᾶλλον ἡλικιωμένοι, οἱ τελευταῖοι οὔτοι ίδιως εἰς τὰς σχέσεις καὶ τὴν ἐπικοινωνίαν τῶν ιδικῶν των πρές τοὺς ἐπισκέπτας τῶν γυμναστηρίων.

Διδάσκαλοι τοῦ Πλάτωνος κατὰ τὴν παιδικὴν του ἡλικίαν ἦσαν: Διονύσιος τις ἀναφερόμενος εἰς τὸν ἀμφιβόλου γνησιότητος διάλογον «Ἐρασταί», ὅστις ἐδίδαξεν αὐτὸν ἀναγνωσιν καὶ γραφήν, Ἀριστωνός ἐξ Ἀργούς διδάξας αὐτὸν Γυμναστικὴν (Διογέν. Λαερτ. 3, 4), Δράκων, μαθητής τοῦ Δάμωνος καὶ Μέττελος (κατ' ὄλλους Μέγιλος) δὲ Ἀκραγαντίνος, οἵτινες ἐδίδαξαν τὸν Πλάτωνα Μουσικὴν περιλαμβάνουσαν τότε καὶ τὴν ποίησιν. Ἡ εμοσικὴ

παὶ δεῖ α» ἡρχίζει συνήθως ἀπό τὸν «γραμματοδιδάσκαλον» διστις ἐδίδασκεν ἀναγνωστιν καὶ γραφήν. Ἀλλὰ δὲν ἦτο τόσου εύκολον καὶ ἀπλοῦν νὰ ἀναγινώσκηται ἐν βιβλίον τροχάδην, ὅπου αἱ λέξεις δὲν ἥσαν χωρισμέναι καὶ μόλις ὑπῆρχον που σημεῖα στίχεως. Ἡ χειρὸς δὲν διλλου ἦτο ἀσυνείθιστος θεραίως εἰς τὴν γραφήν, καὶ διὰ νὰ ἀποκτηθῇ ἡ δεξιότης αὐτή ἔγραφεν ὁ διδάσκαλος ὑποδειγματικῶς γράμματα ἐπὶ ἐπιφανείας ἢ γρατακός ἐκ κηροῦ, ἐνῷ ὁ μαθητὴς κατεγίνετο εἰς τὸ νὰ ἀκολουθῇ διὰ τοῦ δακτύλου ἢ διὰ κονδυλίου (ξύλου) τὰς γραμμὰς αὐτάς, πρὸ τοῦ δοκιμάση νὰ τὰς ζωγραφίσῃ διὰ τοῦ καλάμου. Ἡ διδασκαλία ἐγίνετο μηχανικῶς, διάδεις παιδων ἀπήγγελλον γράμματα, συλλαβάς, λέξεις μεγαλοφωνῶς. Ο, τι ἔπρεπε νὰ μάθουν ἀπὸ στήθους, ἔπρεπε νὰ ἀπαγγέλλῃ αὐτὸν κατά πρῶτον ὁ διδάσκαλος ἐπανειλημμένως καὶ ἀκουστικῶς νὰ ἐκμανθάνωσιν αὐτὸν οἱ μαθηταί. Ἐριθμοὶ η τικὴ διδασκαλία δὲν ἐγίνετο φυσικὸν ἦτο δύμως ἐκαστος μαθητὴς διὰ δακτυλομετρήσεων («πεμπάζειν», «ἀναπτεράζειν») νὰ ἐκμανθάνῃ πρόσθεσιν καὶ ἀφαίρεσιν. Τὸ ἀριθμητήριον ἦτο πολὺ διαδεδούμενον διὰ νὰ διευκολύνῃ τοὺς λογαριασμούς, διότι πολλαπλασιασμὸς καὶ διατάξεις ἦτο δύσκολον νὰ γίνωνται διὰ τῶν τότε ἐν χρήσει ἀριθμητικῶν σημείων (γραμμάτων τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀλφαριθμοῦ) (Πρᾶ... Πλάτωνος, Ἰππίαν 366e). Ἰχνογραφία καὶ ζωγραφικὴ («γραφική») δὲν ἥσαν τότε ἀκόμη κοινὰ μαθήματα, λέγεται δύμως ὅτι ὁ Πλάτων ἐδιδάχθη καὶ αὐτὰ (Διογέν. Λαερτ. III, 5).

Μετά τὴν ἐκμάθησιν ἀναγνώσεως καὶ γραφῆς, ἡ περαιτέρω Μουσικὴ Παιδεία, ἔφερεν εἰς τὸν Κιθαρώδον, διστις ἐδίδασκε κυρίως Μουσικήν. Ἀλλὰ ἄσμα ἀπλοῦν συνοδείᾳ κιθάρας ἔθεωρεῖτο μετρία τις κοινωνικὴ μόρφωσις. Εἰς τὰ δεῖπνα καὶ εἰς τὰ Συμπόσια οἱ τυχόντες πραγματικῆς μορφώσεως ἔπρεπε μὲν νὰ γνωρίζουν πολλὰ ἄσματα καὶ ὑμνους, ἔπρεπεν δύμως νὰ είναι εἰς θέσιν καὶ οἱ ἴδιοι νὰ ἀπαγγέλλωσι καὶ ψάλλωσι ίδικά των ἄσματα. Πινευστὰ δργανα (αύλοις) δὲν ἔχρησιμοποίουν οἱ Ἀθηναῖοι κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς γείτονάς των τοὺς Θηβαίους καὶ πρὸς τοὺς Ἀργείους. Εἶχον δύμως τὰς ἐξ ἀπαγγέλματος αύλητρίδας, αἱ δποῖαι ηύλουν καὶ ἔψαλλον κατά τελετὰς καὶ συμπόσια. Ο Πλάτων δὲν ἤγάπα τὴν Μουσικὴν τῶν αὐλῶν. Ἐθεώρει τὴν Κιθάραν φυσικῶτερον καὶ τελειότερον μουσικὸν δργανον. Πρὸς τὰς ἀρμονίας καὶ τὰς μελωδίας, αἱ δποῖαι ἐδίδασκοντο κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, συνδυάζεται καὶ δ. Χορός, ἦτοι αἱ συνοδεύουσαι τὴν Μουσικὴν ρυθμικαὶ κινήσεις. Ο χορός

καὶ ἡ διδασκαλία αὐτοῦ εἶχε μεγάλην σημασίαν, διότι πλήν τῆς μορφωτικῆς αὐτοῦ ἀξίας ἔχρησιμοποιεῖτο καὶ ως ἀγώνισμα τῶν νέων εἰς πολλὰς ἔορτάς καὶ θρησκευτικὰς τελετάς. Μαζῆ μὲ τὰς μελωδίας ἐμάνθανον τώρα οἱ παιδες καὶ πολλὰ ὠραῖα παλαιάτερα φύσιται, τὰ ὅποια ἐφρόντιζον νὰ ἀποστηθίζουν. 'Ο μηρας, τὸν ὄπειρον καὶ τότε δὲν ἡννόουν τόσον εὔκόλως, ἡρμηνεύετο, καὶ ἀπεστηθίζοντο πολλὰ μέρη ἐκ τῶν ἐπῶν του, ίδιως ἐκεῖνα τὰ ὅποια ἀναφέρονται εἰς σχέσεις τῆς ζωῆς, καὶ δύνανται κατ' εὔκαιρίας νὰ χρησιμοποιοῦνται δι' ἐπιγραμματικόν, τρόπον τινά, χαρακτηρισμὸν πρᾶξεων, καταστάσεων, προσώπων κλπ. 'Ανεξαρτήτως δύμως καὶ τούτου, ἐθεωρεῖτο ἐπάναργκες τότε ὁ ἔχων μόρφωσιν ἀνωτέρων νὰ γνωρίζῃ ἀπὸ στήθους δόσσον τὸ δυνατόν περισσοτέρους 'Ομηρικοὺς στίχους καὶ νὰ ἀπαγγέλῃ αὐτοὺς εἰς κατάλληλον εὔκαιριαν. 'Αλλὰ πλὴν τοῦ 'Ομήρου καὶ ἄλλοι ποιηταὶ ἐμελετῶντο καὶ τὰ ποιήματά των ἀπεστηθίζοντο. 'Ο Σωκράτης ἀναφέρει πολλάκις τὸν Σιμωνίδην καὶ ἀπαγγέλλει στίχους αὐτοῦ εἰς τὸν Πρωταγόραν, διὰ νὰ ὑποστηρίξῃ τοὺς Ισχυρισμούς του. Καὶ ὁ Πλάτων δὲν θὰ περιελάμβανε εἰς τοὺς διαλόγους του τόσα ἀποσπάσματα ἀπὸ λυρικοὺς, τραγικοὺς κλπ. ποιητάς, ἐὰν ταῦτα δὲν ἦσαν γνωστά εἰς τοὺς τότε ἀναγνώστας του. "Οτι δὲ ἀπὸ μνήμης ἀπλῶς ἀναφέρει τὰ ἀποσπάσματα αὐτά, ἀποδεικνύουν τὰ λάθη του (Πολιτεία 405ε, "Ιων 558c), ή σύγχυσις μεταξὺ Σοφοκλέους καὶ Εύριπίδου (Πολιτ. 568α) καὶ τὸ περίφημον ἐκεῖνο λάθος κατὰ τὴν ἀπόδοσιν ἀποσπάσματος ἐκ τοῦ Πινδάρου εἰς τὸν διάλογον Γοργίαν.

Οἱ μεγαλυτέρας ἡλικίας παιδες ἐπεσκέπτοντο καὶ τὸ Θέατρον ὅπου ἤκουον τὴν διδασκαλίαν δραμάτων, καὶ ἐπετρέπετο νὰ παρευρίσκωνται καὶ εἰς μουσικοὺς ἀγῶνας. 'Αλλὰ καὶ τὰς κωμῳδίας ἀκόμη παρηκολούθουν, διότι ἀναφέρει ὁ Πλάτων ὅτι ὑπερήρεσκον αὐταὶ εἰς τοὺς νέους (Νόμοι 658 d). Ταῦτα πάντα βεβαίως ἐπιτρέπουσι νὰ σχηματίσθῃ τὸ συμπέρασμα ὅτι καὶ ὁ Πλάτων, μετὰ τῆς ἀλλῆς μουσικῆς παιδείας, ἐνωρὶς παρηκολούθησε καὶ τὰς κωμῳδίας τοῦ 'Αριστοφάνους καὶ τὰ δράματα τοῦ Εύριπίδου, ἀτινα διὰ τοῦ διαφωτιστικοῦ περιεχομένου των ἐνεθουσίαζον τοὺς νέους, οἱ ὅποιοι κατὰ κανόνα σχεδὸν δὲν δεσμεύονται εύχαριστως ἀπὸ δεδομένα καὶ παραδόσεις. Τοῦτο δὲν ἔχει σημασίαν διὰ τὸ ὅτι ὁ Πλάτων ὀργότερον δὲν εύνοει τὸν Εύριπίδην, τὴν ἐπίδρασιν τούτου ἀπαντῶμεν ὅπωσδήποτε εἰς τὸν διάλογον Γοργίαν.

Οἶκος καὶ σχολεῖον ἐπεδίωκον καὶ τὴν ἡθικὴν διαπαιδαγώ-

γησιν τῶν νέων διὰ τῆς διδασκαλίας τῶν ἔθνικῶν ποιητῶν. Δι’ αὐτῶν ἐπρεπε να ἀναπτύσσωνται ίδεώδη, νὰ ὑποδεικνύωνται κατευθύνσεις τῆς τὴν ζωὴν καὶ νὰ τίθενται σκοποὶ ταύτης. ‘Ο Ὁμηρος ἐμμέσως ἔξυπηρέτει τὸν σκοπὸν αὐτόν, καὶ οἱ μῆθοι τοῦ Αἴσωπού, ὡς διασκεδαστικὰ ἀνσυγνώσματα, ἐπίσης. ‘Η Ἡσίοδος δημιουργεῖ πλήθες «χρυσὸν ἐπὶ πῦν» χρησίμων ἀπό τῆς ἀπόψεως αὐτῆς εἰς τοὺς νέους, καὶ ὁ Θέογνις μὲ τὸ παραινετικὸν ποίημά του πρὸς τὸν Κύρνον ἐβοήθει πάρα πολύ. Ὡσπέτως καὶ ὁ Σόλων καὶ ἄλλοι ἐλεγειακοὶ ποιηταὶ ἔξιωνίας ἔχρησιμοι οὖντο διὰ τοιούτους παιδαγωγικοὺς σκοπούς. ‘Η τραγωδία ἐπέδρα ἐπωφελῶς βεβαίως, δὲν ἦτο δινατὸν δῆμος νὰ ἀναλάβῃ πρωτεύουσαν θέσιν εἰς τὴν διαπαιδαγώγησιν τῶν νέων, διότι κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν τοῦ Πλάτωνος ἦλεγχε μᾶλλον καὶ ἐφρόντιζε νὰ νεωτερίζῃ πολύ. ‘Οπωσδήποτε δι’ ὅλων αὐτῶν ἐτίθεντο πρὸ τῷ νέῳ πρότυπο ἐκ τῆς ιστορίας καὶ τοῦ ἐλληνικοῦ βίου, καὶ ἐπεδιώκετο διαφώτισίς τις περὶ τῆς ζωῆς καὶ τῶν ἀνθρώπων, καθὼς καὶ καθοδήγησίς εἰς τὸν τρόπον τῆς ἀναπτύξεως ίδίας ἀρετῆς καὶ τῆς εὔδοκιμήσεως ἐν τῷ κοινωνικῷ βίῳ.

γ'. Νεανικαὶ κλίσεις καὶ ἐπειδόσεις.—‘Η πρώτη γνωριμία μὲ τὴν φιλοσοφίαν.

Ἐκ παραλλήλου πρὸς τὴν Μουσικὴν καὶ Ποίησιν, ἡ μόρφωσις καὶ ἐκπαίδευσις τῶν νέων ἐπεδιώκετο, ὅπως εἶδομεν, καὶ διὰ τῆς Γυμναστήριον ἦτο ὁ τόπος ὃπου οἱ ἐλεύθεροι παιδεῖς καὶ νεανίσκοι διέτριβον πολλάς ὥρας καθ’ ἡμέραν, ὅχι μόνον γυμναζόμενοι καὶ ἀσκούμενοι, ἀλλὰ καὶ συναναστρεφόμενοι δημήλικας καὶ μεγαλυτέρους των κατὰ τὴν ἡλικίαν. Τοιουτοτρόπως, μετὰ τῆς φυσικῆς ἀγωγῆς καὶ τῆς σωματικῆς διαπλάσεως, μετὰ τῆς ἐπιδείξεως ἀτομικῶν ἀρετῶν καὶ τῆς ἐπιδόσεως εἰς ἀγωνίσματα, ἐγίνοντο καὶ αἱ πρῶται γνωριμίαι καὶ συνήπτοντο αἱ πρῶται φιλικαὶ σχέσεις μεταξὺ ἐλευθέρων πολιτῶν. Κατὰ τὴν ὀριμοτέραν παιδικὴν ἡλικίαν καὶ περὶ τὸς ἀρχῶν τῆς ἐφηβικῆς, αἱ φιλικαὶ αὐταὶ σχέσεις καὶ γνωριμίαι λαμβάνουν μεγάλην σπουδαίτητα καὶ σημασίαν, καθ’ ὃσαν πολλὰ ἔξαρτῶνται ἐξ αὐτῶν. Κατωτέρω θέλει γίνει ἐκτενής λόγος περὶ τῶν τοιούτων φιλιῶν, διότι εἰναι ἀπαραίτητον, καὶ χάριν κατανοήσεως πολλῶν ἐκ τῶν διαλόγων τοῦ Πλάτωνος, νὰ ἐπιχυθῇ ἀρκετὸν φῶς εἰς τὸ ζήτημα αὐτό. Τὴν ἐν τοῖς Γυμνα-

στηρίοις τοιαύτην μόρφωσιν καὶ ἐκπαιδευσιν συνεπλήρωνον, ἀφ' ἐνὸς μὲν ἡ θῆρα, ἡ ἴτπασία, αἱ συναναστροφαί, ἀφ' ἑτέρου δ' αἱ ἀκροάσεις καὶ ἡ ἐλευθέρα παρακολούθησις μαθημάτων εἰς δημοσίως καὶ ἀντὶ ἀμοιβῆς διδάσκοντας σοφιστάς, ἡ εἰς ἄνευ τοιαύτης διδάσκοντας φιλοσόφοις, ποιητάς κλπ. Κατὰ τὸ στάδιον τοῦτο τῆς ἡλικίας του ἐδιδάχθη καὶ ὁ Πλάτων, ὡς λέγεται, τὸν διθύραμβον, τραγωδίαν καὶ ζωγραφικήν. Περὶ τῶν φιλικῶν αὐτοῦ σχέσεων, προτοῦ συνδεθῆ πρὸς τὸν Σωκράτην, οὐδὲν γνωρίζομεν θετικόν.

Οἱ Σοφισταὶ, ως καὶ ἀνωτέρω ἐστημειώθη, ἐπηγγέλλοντο τὴν διδασκαλίαν τῆς πολιτικῆς τέχνης, πρᾶγμα τὸ δποῖον ἔθεωρεῖτο ἀναμφιβόλως λίαν εὔπρόσδεκτον παρὸ τῶν νέων, οἵτινες μετ' οὐ πολὺ θάλλαμβανον ἐνεργὸν μέρος εἰς τὰ τῆς Πολιτείας. 'Αλλ' ὅπως εἶδομεν, εἰδικὴ πολιτικὴ ἐπιστ. μη τῇ τέχνῃ δὲν ὑπῆρχε, καὶ ἐκαστος σοφιστῆς προσεπάθει δι' ἐνκυκλοπαιδικῶν γνώσεων, διὰ φιλοσοφικῶν θεωριῶν, καὶ διὰ τῆς τέχνης τοῦ πείθειν, τῆς ρητορικῆς, νὰ Ικανοποιήσῃ τοὺς μαθητάς καὶ ἀκροατάς του καὶ νὰ δημιουργήσῃ φήμην καλήν, ἐξ ἣς ἐξηρτᾶτο ἡ ἐπιτυχία αὐτοῦ καὶ τὰ κέρδη. Ἡ διδασκαλία τῶν σοφιστῶν συνετέλει οὐκ ὀλίγον εἰς τὴν πνευματικήν ἀνάπτυξιν, ἀν μάλιστα ληφθῆ ὑπ' ὄψιν τὸ ἔργον τῶν μεγάλων ἐκείνων, τοῦ Γοργίου, τοῦ Πρωταγόρου κ.ἄ.

'Η Ρητορική, εἰς τὴν δποίαν κυρίως ἐβασίζετο ἡ πολιτικὴ τέχνη, κατ' ἀνάγκην ἔθετεν ἐπὶ τάπητος τὴν ἀνάπτυξιν τῆς Λογικῆς, καὶ οὕτω μετὰ τῆς καλλιεργείας τοῦ λόγου καὶ τοῦ ἐκφράζεοθαι, ἐκαλλιεργεῖτο καὶ ἡ Λογική. 'Ο Πρωταγόρας ἀνέπτυξε διὰ τῆς παρατηρητικότητος καὶ τῆς ἐμπειρίας του ἀρκετὰ ἐνδιαφέρουσαν ψυχολογίαν. Θρασύμαχος ὁ Χαλκηδόνιος ἐπέδρασε παρὰ πολὺ ἐπὶ τοῦ Εύριπίδου, ἐπὶ τοῦ Θουκυδίδου καὶ ἐπὶ τοῦ ρήτορος Ἀντιφῶντος. 'Ο Γοργίας τέλος διὰ τῆς ρητορικῆς καὶ τῆς καλλιεργείας τοῦ λόγου ἐφεῦρε πρῶτος, ως λέγεται, τὴν δμοιοκαταληξίαν καὶ τὴν ἐπὶ τὸ ποιητικῶτερον διαμόρφωσιν τοῦ πεζοῦ λόγου.

'Ο Πλάτων κατὰ τὴν νεαράν αὐτοῦ ἡλικίαν τώρα, ἐπιμελής, φιλομαθής καὶ εύφυης ὅπως ἦτο, ἤκουσε διαφόρων εἰδῶν λόγους καὶ διδασκαλίας. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία διτὶ ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Κριτίου, δὲν ἦτο δυνατόν, παρὰ νὰ ἐκπαιδευθῇ κατὰ τὸν τελειότερον καὶ νεώτερον τρόπον. 'Η τάσις του δμως τοῦ νὰ ἔρευνδ καὶ ἐμβαθύνῃ εἰς διτὶ δήποτε, ἐπέβαλλον τὴν εὔρεσιν κοταλλήλου διδασκάλου δι' αὐτόν, καὶ μία τοιαύτη ἐκλογὴ δὲν ἦτο εὔκολος. Τοὺς ρήτορας ἔνεκα τῶν πολιτικῶν καὶ κοι-

νωνικῶν των θεωριῶν δὲν συνετάθουν δι’ οἰκεῖοι του. Διὰ τοῦτο ἔξέλεξαν ως διδάσκαλον του ἕνα Ἀθηναῖον φιλόσοφον, μὴ ἀγαπῶντα τὰς ἐπιδείξεις, καὶ ἀσχολούμενον εἰς τὴν ἐποπτείαν τῆς καλλιεργείας τῶν κτημάτων του, ως ἐπὶ τὸ πλεῖστον. Κρατύλος διδάσκαλος τοῦ Πλάτωνος, πρὸς τὸν δόποιον εἶχον σχέσεις καὶ ἄλλοι εὐγενεῖς Ἀθηναῖοι. Οὐδὲν διπαδὲς τῆς φιλοσοφίας τοῦ Ἡρακλείτου, ή δὲ κλογή του ως διδασκάλου τοῦ Πλάτωνος ἐπιτρέπει νὰ σχηματισθῇ ή ὀντίληψις διτὸς Πλάτων ἔζητει τῷρα θεμελιώδη θεωρητικὴν διδασκαλίαν, φιλοσοφικήν, ὅπως θά ἔλεγομεν. Πλησίον τοῦ Κρατύλου λοιπόν ἐμελέτησεν διπλάτων κατὰ πᾶσαν πιθανότητα διτὸς θεωρεῖ κατόπιν εἰς τοὺς διαλόγους του (Λύσις 214 β) κατάλληλου δι’ ἕνα νέον δχι ἀκόμη ώριμου ήλικίας: βιβλία περὶ Φυσικῆς, τὸ διδακτικὸν ἔπος τοῦ Ἐμπεδοκλέους, τὸ δόποιον ἐθεωρεῖτο κατάλληλον καὶ ως ποίημα, καὶ τὸ σύγγραμμα τοῦ Ἀναξαγόρου, οὗτινος αἱ θεωρίαι ήσαν πολὺ διαδεδομέναι κλπ. Ἀλλ’ αἱ θεωρίαι τοῦ Ἡρακλείτου δὲν ήσαν αἱ καταλληλότεραι πρὸς ἀνάπτυξιν ἐνδιαφέροντος διὰ τὴν ἔρευναν καὶ ἐρμηνείαν τῆς φύσεως. Κατ’ αὐτάς ἐδιδάσκετο διτὸς αἰώνιος ροῦς τῶν πραγμάτων, ή διαρκῆς μεταβολῆς καὶ μετατροπῆς τῶν στοιχείων, τὸ αἰώνιον γίγνεσθαι, τὰ φαινόμενα, ἀτινα μόνον ὑποτίτουσιν εἰς τὰς αἰσθήσεις καὶ τὴν ὀντίληψιν ἡμῶν. Ἀλλ’ αἱ αἰσθήσεις καὶ τὰ αἰσθήματα, κατὰ τὸν Ἡράκλειτον, ἀπατῶσι καὶ δὲν ἀποτελοῦσι βάσεις ἀσφαλοῦς καὶ βεβαίας γνώσεως. Ἐπομένως, ἐφ’ ὅσον εἰς τὸν ροῦν τῶν φαινομένων καὶ εἰς τὴν διαρκῆ μεταβολὴν εἰς καὶ μόνος νόμος κανῶν ὑπάρχει καὶ ἐφαρμόζεται, «ὁ λόγος», τὸν δὲ λόγον τοῦτον πρέπει νὰ ζητῶμεν εἰς τὰς συσχετίσεις τῶν φαινομένων καὶ ὀντικειμένων, δηλαδὴ ἐν ἡμῖν, οὐδεμίᾳ ἄλλῃ ἐρμηνεία τῆς φύσεως ἡμπορεῖ νὰ είναι ἀσφαλής καὶ βεβαία. Κατ’ αὐτὸν τὸν τρόπον προῆλθε καὶ ἀρνησίς τις τῆς ὀντικειμενικῆς καὶ ἐμπειρικῆς γνώσεως, διπλῶς ἐνόμιζε καὶ διπλῶς ἐποιος διὰ τοῦτου ἀκριβῶς προδίδει τὴν σχέσιν του πρὸς τὸν Ἡράκλειτον. Αὕτη λοιπὸν η διδασκαλία ἐγίνετο κατ’ ἀρχὰς εἰς τὸν πρωτόπειρον Πλάτωνα, ἀφήσασα ζωηροτάτην ἐντύπωσιν εἰς τοῦτον, ἥτις ἐπέδρασεν οὐσιωδῶς καὶ εἰς τὴν περὶ φύσεως φιλοσοφίαν του. Λόγω τῆς τοιαύτης ἐπιδράσεως, εύρισκομεν αὐτὸν κατόπιν, κατὰ τὴν ὀνδρικήν του ἡλικίαν, εἰς τὸν διάλογον «Θεαίτητον» νὰ διεξάγῃ σοβαρὸν ἀγῶνα κατὰ τῆς τοιαύτης θεωρίας, καὶ νὰ βλέπῃ εἰς τὸν Πρωταγόραν τὸν σοβαρώτερόν του ὀντίπαλον.

Πρὸς τὸν διδάσκαλὸν τοῦ Κρατύλου ἔξεβήλωσε τὴν εὔγνωμο-
σύνην του διὰ τοῦ δμῶνύμου διαλόγου, ὃπου θέτει αὐτὸν ἀν-
τιπρόσωπον τῆς καθ' Ἡράκλειτον γλωσσοφιλοσοφίας καὶ
ἔτυμολογίας, καθ' ἡνὶ ἡ σύσια τῶν πραγμάτων φαίνεται εἰς τὰς
ὄνομασίας αὐτῶν, καὶ ἡ γλῶσσα ἐπιβεβαιώνει τὸν αἰώνιον
ροῦν καὶ τὴν διαρκῆ μεταβολὴν ἐν τῷ κόσμῳ. Αἱ τοιαῦται θεω-
ρίαι εἴναι βεβαίως διαμόρφωσίς καθ' ὑπερβολὴν τῆς φιλοσοφίας
τοῦ Ἡρακλείτου, ὅπωσδήποτε ὅμως ἐλάμβανον χώραν. "Οταν
ὁ Πλάτων ἔγραψε τὸν Διάλογον «Κρατύλον» εἶχεν ὑπ' ὅψιν
του ὅτι μᾶλλον διασκεδαστική καὶ ἀξία εἰρωνείας ἦτο ἡ τοι-
αῦτη γλωσσοφιλοσοφία. Ἐσεβάσθη ὅμως τὸν διδάσκαλὸν του,
καὶ διὰ τοῦτο ἀφίνει τὸν Σωκράτην νὰ δμολογήσῃ ὅτι δὲν δύ-
ναται μὲν νὰ ἀντείπῃ, δὲν ἔχει ὅμως καὶ πεισθῆ ἀπὸ τὰς θεωρίας
αὐτάς. Ἀπὸ τὸν Αἰσχίνην γνωρίζομεν ὅτι ὁ Κρατύλος καὶ ὡς
ἀνθρωπος καὶ φυσιογνωμία ἦτο δυνατὸν νὰ προκαλέσῃ τὴν
εἰρωνείαν καὶ τὸ σκῶμμα. Τοιοῦτον τι ὅμως ἀπέφυγεν ὁ
Πλάτων καὶ ἀπέδειξε τοιουτοτρόπως ὅτι ἐσέβετο τὸν διδάσκα-
λόν του.

Εἰς τὴν ποιητικὴν καὶ καλλιτεχνικὴν ἰδιοφυΐαν τοῦ νέου Πλά-
τωνος, φαίνεται ὅτι τίποτε δὲν προσέφερεν ὁ διδάσκαλος αὐ-
τός. Ἄλλως τε ἡ ποίησις συνήθως ἀπομακρύνει μᾶλλον ἀπὸ τὴν
σοβαρὰν ἔρευναν καὶ ἐπιστήμην, ἐνῷ ὁ συνδυασμὸς ταύτης πρὸς
ἐκείνην δὲν είναι δυνατὸν νὰ γίνηται ἀπὸ τὸν καθένα φιλόσοφον,
ποιητὴν, ἢ ἐπιστήμονα. Ἐπίστης γενικώτεραι ἀντιλήψεις περὶ
ζωῆς, γενικώτερα ἴδεωδη καὶ πολιτικὴ διαπαιδαγώγησις, δὲν
ήτο δυνατὸν νὰ καλλιεργηθοῦν μὲ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Κρα-
τύλου. Διὰ τοῦτο οὐδόλως παράξενον ὅτι μᾶλλον ὁ Εύριπίδης
προσείλκυε τὸν νεαρὸν Πλάτωνα, ὁ ὅποιος, ὅπως καὶ ἀνωτέρω
ἔλέχθη, ἐπεδίδετο τώρα καὶ εἰς τὴν ποίησιν, καὶ ἔγραψε καὶ ποι-
ήματα. "Οταν ὅμως ἐγνώρισε τὸν Σωκράτην ἔκαυσε τὰ ποιή-
ματά του καὶ ἔγινε φιλόσοφος. Ἡ πρὸς τὸν Σωκράτην σχέσις
καὶ ἐπικοινωνία αὐτοῦ ἔδωκεν εἰς αὐτὸν ὄριστικὴν κατεύθυνσιν,
μίαν κατεύθυνσιν, κατ' ἄλλους (Βιλαμόβιτς κλπ.) ἀνταποκρι-
νομένην πρὸς τὴν ἰδιοφυΐαν, τὸν χαρακτῆρα καὶ πρὸς τὰς
παραδόσεις τῆς οἰκογενείας τοῦ Πλάτωνος, κατ' ἄλλους δὲ
(Χόβαλντ κλπ.) ἀντίθετον πρὸς τὴν ψυχοπνευματικὴν αὐτοῦ
σύνθεσιν, διακόψασαν τὴν κατ' εύθεταν γραμμὴν φυσικὴν ἔξ-
λιξιν αὐτοῦ ὡς ποιητοῦ, καὶ συνετελέσασαν ὥστε περὶ τὸ τεσσα-
ρακοστὸν μόλις ἔτος τῆς ἡλικίας του διὰ τῶν διαλόγων: «Συμ-
πόσιον», «Φαιδρος», νὰ ἐκδηλωθῇ ὁ νέος Πλάτων ἐπ' ὅλιγον
μόνον, διότι μετὰ τὸν «Φαιδρον» εἰς τοὺς ἐπομένους διαλόγους

(Θεαίτητον, Παρμενίδην κλπ.) παρουσιάζεται ό πλάτων γέρων πλέον. Καὶ περὶ μὲν τῶν ἀντιλήψεων τούτων θὰ γίνη λόγος εἰς ἐπόμενον Κεφαλαίου. Ἐνταῦθα ὅμως εἰμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ σημειώσωμεν ὅτι ἡ μὲν Σωκρατικὴ φιλοσοφία ἐπέδρασε διαμορφωτικῶς, δὲ πλάτων ἀφωμοίωσε τὴν Σωκρατικὴν ψυχὴν καὶ ἴσεολογίαν καὶ ἔδυκεν εἰς αὐτὴν τὸν τύπον καὶ τὸν χαρακτῆρα τῆς Ιδικῆς του ψυχῆς. Πολὺ σπανίως, ἀν μὴ οὐδέποτε, ἐπιτυγχάνεται ὥστε ἡ διδασκαλία νὰ ἀνταποκρίνηται πλήρως πρὸς τὴν ἴδιοφυίαν καὶ τὰς κατευθύνσεις τὰς πνευματικὰς ἐνὸς ἀτόμου, πάντοτε ὅμως συμβαίνει νὰ προσλαμβάνῃ, ἀφομοιώντη καὶ διαμορφώνῃ τοῦτο, ὅ, τι ἐκ τῆς διδασκαλίας ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν ψυχοπνευματικὴν του ίδιοσυγκρασίαν. "Οσον καὶ ἀν διὰ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ Σωκράτους, δὲ φιλόσοφος ἐπεβλήθη καὶ κατεπίεσε τὸν ποιητὴν ἐν τῷ πλάτωνι, πάλιν ἡ ποιητικὴ τούτου ίδιοφυία ἔχει μάτισε τὴν φιλοσοφικὴν του μεγαλοφυίαν, πρὸ πάντων μετὰ τὸν θάνατον τοῦ μεγάλου διδασκάλου του, ὅτε ἐδέθη εὔκαιρία νὰ ἐκδηλωθῇ ἐλευθέρως καὶ ἀβιάστως δὲ σωτερικὸς τοῦ πλάτωνος κόσμος. Κατ' ἀρχάς, ὡς δύο διάφορα φεύγατα εἰς τὴν αὐτὴν κοίτην, διακρίνονται ἀπ' ἀλλήλων εἰς τοὺς πρώτους διαλόγους του ἡ ποίησις ἀπὸ τὴν φιλοσοφίαν, ἀργότερον δὲ ὅμως ἐξ ἀμφοτέρων παράγεται ἡ ίδιότυπος πλατωνικὴ φιλοσοφία, τὴν δποίαν θὰ περιγράψωμεν κατωτέρω.

3. Ὁ πλάτων εἰς τὸ περιβάλλον καὶ ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Σωκράτους.

α') Πότε καὶ πῶς ἐγνώρισε τὸν Σωκράτην ὁ πλάτων.

Πότε καὶ πῶς ἐγνώρισε τὸν Σωκράτην ὁ πλάτων; Τὸ ζήτημα αὐτὸ δὲν θὰ εἴχε βεβαίως μεγάλην σπουδαιότητα καὶ σημασίαν, ἀν ἀπὸ τοῦ χρόνου καθ' ὃν ἐγένετο ἡ γνωριμία αὐτή, δὲν ἐλάμβανε χώραν ἡ μεταστροφὴ ἐκείνη εἰς τὸν πλάτωνα, ἡ δποία ἐκαμεν αὐτὸν, μαζῆ μὲ τὴν καταστροφὴν τῶν πρώτων ποιητικῶν του ἔργων, νὰ ἀλλάξῃ κατεύθυνσιν εἰς τὸν πνευματικὸν του βίον, ἡ, δπως ἄλλοι φρονοῦν, νὰ εὕρῃ ἀκριβῶς τὴν κατεύθυνσιν τὴν ἀνταποκρινομένην εἰς τὴν ψυχοπνευματικὴν ίδιοσυγκρασίαν του καὶ εἰς τὰς διὰ τῶν οἰκογενειακῶν παραδόσεων ἀναπτυχθείσας ἐν αὐτῷ τάσεις καὶ κλίσεις. Καὶ εἶναι μὲν ιστορικῶς ἔξηκριβωμένον ὅτι κατὰ τὸ εἰκοστὸν ἔτος τῆς τὸλικίας του (407 π.Χ.) περίπου γνωρίζει τὸν Σωκράτην καὶ εἰσ-

έρχεται εἰς τὸ περιβάλλον τούτου, αὐτὸ δῆμως δὲν σημαίνει ὅτι διὰ πρώτην φορὰν τότε ἔβλεπε τὸν Σωκράτην, οὔτε ὅτι εὐθὺς ἀμέσως ἀπὸ τοῦ χρόνου τούτου ἐγένετο ἀφωσιωμένος μαθητὴς τοῦ νεοῦ τοῦ Σωφρονίσκου καὶ τῆς μαίας Φαιναρέτης.⁹ Οἱ Πλάτων κατὰ τὸ εἰκοστὸν ἔτος τῆς ἡλικίας του Ἰσως, γίνεται ὁριστικῶς μαθητὴς τοῦ Σωκράτους, τοῦτον δῆμως θὰ εἴχεν ἴδη καὶ ἀκούσῃ διαλεγόμενον καὶ πολὺ πρότερον. Ἐάν λάβωμεν ὑπ’ ὅψιν πῶς διὰ τῶν διαλόγων του ἐμφανίζει τὸν Λῦσιν, τὸν Λάχητα, τὸν Κλεινίαν, καὶ ἄλλους νέους ἐφήβους εἰς τοὺς κύκλους τῶν συζητούντων εἰς τὰ Γυμναστήρια, καὶ ἐάν φαντασθῶμεν ὅτι καὶ ὁ Πλάτων κατὰ τὴν ἐφηβικήν του ἡλικίαν, ἀνευ συνοδείας Παιδαγωγοῦ θὰ ἤρχετο εἰς τὴν Παλαίστραν καὶ θὰ ἐλάμβανε μέρος εἰς συζητήσεις, ἔχομεν τότε τὴν πιθανότητα ὅτι πολὺ πρότερον θὰ παρευρίσκετο ὡς ἀπλοῦς ἀκροστῆς εἰς τὰς συζητήσεις καὶ θὰ ἐθαύμαζε μὲν ἄλλους συνομίληκάς του τὸν Σωκράτην, ἢ θὰ ἐλάμβανε μέρος εἰς αὐτάς καὶ θὰ ἔδιδε τὰς καταλλήλους ἀπαντήσεις, ὥστε νὰ προκαλῇ τὴν προσοχὴν τῶν μεγαλυτέρων του, ὅπως λέγει ὅτι ἐγίνετο καὶ διὰ τοὺς Λάχητα, Λῦσιν, Χαρμίδην κλπ. Ἀλλως τε ὁ Πλάτων εἶχε τὰ σωματικὰ καὶ πνευματικὰ ἔκεινα χαρίσματα, τὰ ὅποια ἀποδίδει εἰς τοὺς τελευταίους τούτους. Ὁπως δὲ ἀναφέρει ὅτι ὁ ἔξαρδελφος τῆς μητρός του ἐπέβλεπε καὶ ἐπροστάτευε τὸν ἀδελφὸν ταύτης Χαρμίδην κατὰ τὰς τοιαύτας συναναστροφάς, οὗτω μᾶς κάμνει καὶ νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι καὶ αὐτὸς διετέλει ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ θείου του Χαρμίδου. Ἐπόμεγον λοιπὸν είναι ὅτι ὁ Χαρμίδης συνέστησε καὶ παρουσίασε τὸν Πλάτωνα εἰς τὸν Σωκράτην. Αὐτὸ τοῦτο θὰ ἔκαμνε καὶ ὁ ἔτερος θεῖός του ὁ Κριτίας, ἀλλὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ἥτο λίαν ἀπησχολημένος εἰς τὴν ἐνεργὸν πολιτικὴν καὶ φαίνεται ὅτι δὲν ἐσύχναζεν εἰς τὰς διαλέξεις τοῦ Σωκράτους. Οὕτος συνεδέετο ὅπωσδήποτε καὶ πρὸς τὸν Κριτίαν καὶ πρὸς τὸν Χαρμίδην καὶ ἐτιμᾶτο παρ’ αὐτῶν.

‘Αλλ’ ὅπως καὶ ἀνωτέρω ἐτονίσθη, ἡ προσέγγισις αὐτὴ καὶ γνωριμία δὲν προύκάλεσεν ἀμέσως καὶ τὴν ἀφοσίωσιν τοῦ Πλάτωνος πρὸς τὸν διδάσκαλόν του, ἡ τὴν μεταστροφήν, περὶ ἣς ἀνωτέρω ἐγένετο λόγος. Τὸ λεγόμενον (Διοί)εν. Λαερτ. III, §5, VII) ὅτι ὁ Σωκράτης τὴν προηγουμένην νύκτα πρὸ τοῦ γνωρίση τὸν Πλάτωνα εἶδε καθ’ ὑπνους ὅτι ἐκράτει εἰς τὰ γδυνατά του κύκνου μικρόν, δ ὅποιος ἔξαφνα ἐπτεροφύησεν, ἐπέτασε καὶ ἐκελάδησε, καὶ διὰ τὴν ἀμέσως ἐπομένην ἡμέραν δεχθεὶς τὸν Πλάτωνα εἶπεν: «ἰδοὺ ὁ κύκνος, τὸν διποίον ἐν ὄνείρῳ ἐκράτουν», είναι μῦθος ἀπὸ ἔκείνους οἱ διποίοι ἐπλάσθησαν διὰ νὰ θεο-

ποιήσουν και ἔξιδανικεύσουν τὸν Απολλωνίζοντα φιλόσοφον Πλάτωνα. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ Σωκράτης καὶ ὁ Πλάτων, ὅντες διαφόρου ιδιοσυγκρασίας καὶ ἡλικίας, διαφόρου χαρακτῆρος, δὲν συνεδέθησαν φιλικῶς πρὸς ἀλλήλους τόσον εύκόλως καὶ ταχέως. Εἰς τοῦτο συνετέλεσαν, μετὰ τῆς προϊούστης σύν τῷ χρόνῳ ὥριμότητος τοῦ Πλάτωνος καὶ τῆς βαθμιαίας ἐμβαθύνσεως εἰς τὸ πνεῦμα καὶ τὴν ψυχὴν τοῦ Σωκράτους (δὲν λέγομεν θεωρίαν, διότι θεωρίας ἀνέπτυσσον οἱ σοφισταί), καὶ πολιτικὰ γεγονότα καὶ αἱ πολιτικαὶ περιπέτειαι τῶν θείων του Κριτίου καὶ Χαρμίδου.

Οὐτώ τὸν Σωκράτην θαυμάζει ὁ Πλάτων ὅχι μόνον διδάσκοντα, ἀλλὰ καὶ ἀντιτασσόμενον εἰς τὴν καταδίκην τῶν νικητῶν στρατηγῶν τῆς ἐν Ἀργινούσαις ναυμαχίας, τῶν καταδικασθέντων εἰς θάνατον, διότι δὲν ἐπρόθυσαν νὰ περισυλλέξωσι τὰ ναυάγια καὶ τοὺς νεκρούς. Κατὰ τὸ 406 π.Χ. δηλαδὴ βλέπει ὁ Πλάτων τὸν Σωκράτην ἐκλεγέντα. Πρύτανιν, νὰ ἀντιτάσσηται εἰς τὰς θελήσεις τῆς λαϊκῆς μάζης, ἢ ὅποια δὲν ἦτο συνηθισμένη νὰ ὑπακούῃ εἰς λόγους καὶ συμβουλὰς μὴ ἰκανοποιούσας τὰς θελήσεις καὶ δρέξεις αὐτῆς. Αὔτα δὲν προκαλοῦσι βεβαίως τὸν θαυμασμὸν καὶ τὴν ἐκτίμησιν τοῦ Πλάτωνος πρὸς τὸν Σωκράτην τοσούτῳ μᾶλλον, ὅσῳ ἡ μετ' ὀλίγον ἐπελθοῦσα καταστροφὴ τῶν Ἀθηνῶν καὶ τὰ ὄλλα πολιτικὰ γεγονότα εἶχον ἀναττύξῃ ἐν αὐτῷ ἀντιπάθειαν καὶ πρὸς τὸ ἐκφυλισθὲν δημοκρατικὸν πολίτευμα καὶ πρὸς τὴν λαϊκὴν μᾶζαν, ἢ ὅποια οὔτε νὰ κυβερνᾶ, οὔτε νὰ κυβερνᾶται ἐγνώριζεν. Καὶ τὸν θαυμασμὸν καὶ τὴν πίστιν τοῦ Πλάτωνος πρὸς τὸν Σωκράτην ἔξι ἄλλου αὐξάνουν ἡ πολιτεία καὶ αἱ πολιτικαὶ περιπέτειαι τῶν θείων του Κριτίου καὶ Χαρμίδου, οἱ ὅποιοι τόσον εἶχον ἐπιδράσει εἰς αὐτόν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τοιοῦτον τρόπον τώρα ἔρχενται νὰ κλονίσουν τὰς πεποιθήσεις του. Ἀμφότεροι δηλαδὴ αὐτοὶ μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς Δημοκρατίας ἐν Ἀθήναις εἶχον λάβη ἐις χεῖρές των τὴν ἔξουσίαν καὶ ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν Πειραιῇ, διὰ τῶν τριάκοντα τυράννων καὶ τῶν δέκα τοῦ Πειραιῶς. Ἀντὶ σῶμας νὰ ἐπιβάλωσι τὴν τάξιν, ἡναγκάσθησαν, διὰ νὰ κρατήσουν τὴν ἀρχήν, νὰ προβῶσιν εἰς πράξεις οὐδαμοῦ καὶ εἰς οὐδὲν Πολίτευμα ἐπιτρεπομένας. Οὕτως ἐντὸς ὀλίγου χρόνου, ὅπως λέγει καὶ ὁ Πλάτων ὁ ἴδιος εἰς τὴν ἐβδόμην ἐπιστολὴν του (324 d-é), «ἀπέδειξαν χρυσὸν τὸ προηγούμενον πολίτευμα». Ἀπέτυχον δηλαδή, καὶ ἐπεσαν ἀδόξως εἰς τὸν ἐμφύλιον πόλεμον, ὅταν ἐπανιδρύθη ἡ δημοκρατία καὶ κατελύθη ἡ ἀρχὴ τῶν τυράννων. Εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ Πλάτωνος δὲν ἦτο δυνατὸν

πλέον νὰ ἴστανται ύψηλά ὁ Κριτίας καὶ ὁ Χαρμίδης. 'Αλλ' ἀνευ τούτων δὲν ὑπῆρχε μένον κενὸν εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ Πλάτωνος, ἀλλὰ καὶ η ἐκ διαψεύσεως ἔλπιδων πικρία καὶ ἡ ἀπογόττευσις. Αὐτὴ εἶναι τῷρα ἡ ψυχολογική στιγμή, ἡ ὅποια ἔκαμε τὸν Πλάτωνα νὰ ἀφῆσῃ τὸν ἄδικον Κριτίαν καὶ νὰ ἀφοσιωθῇ εἰς τὸν δίκαιον καὶ παράξενον γέροντα Σωκράτην. Δὲν ἐπιδοκιμάζει πλέον τὴν πολιτικὴν τοῦ θείου του Κριτίου καὶ συχνάκις κατακρίνει αὐτὴν εἰς τοὺς διαλόγους καὶ εἰς τὰς ἐπιστολάς του, μόλονότι εἰς τὰ ἴδεωδη του καὶ εἰς τὸ σκέπτεσθαι ἔξακολουθεῖ νὰ ἔχῃ τὴν ἐπίδρασιν τούτου ὑποσυνείδητου. Τώρα γνωρίζει καλά καὶ κατὰ βάθος ὁ Πλάτων τὸν Σωκράτην «τὸν φίλον ἄνδρα καὶ πρεσβύτερον», τὸν ὅποιον δὲν θὰ «ἡσχύνετο νὰ ὀνομάσῃ δικαιότατον τῶν τότε». Τώρα, δὲ δὲν ὑπάρχει πλέον ὁ Κριτίας, καὶ τὸ 'Αθηναϊκὸν μεγαλεῖον κεῖται εἰς συντρίμματα. Τώρα δὲ ὀρχίζει διὰ τῶν ἀντιθέσεων μεταξὺ δημοκρατίας καὶ τυραννίας νὰ φαντάζηται ἀφοίστως πῶς νέαν τινα τελείων Πολιτείαν καὶ νὰ ἐνδιαφέρηται διὰ ταύτην, διότι αἰσθάνεται τὴν ἑσωτερικὴν ἀνάγκην πάντοτε νὰ ἐπιδοθῇ εἰς τὴν πολιτικὴν συμφώνως πρὸς τὰς οἰκογενειακάς του παραδόσεις. Σοφιστής ἡ ἀπλοῦς θεωρητικὸς πολιτικοριλόσοφος δὲν ἥθελε νὰ γίνη. 'Απὸ τῆς ἐποχῆς αὐτῆς μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Σωκράτοις δὲν μεσολαβεῖ, παρὰ διάστημα τριῶν περίπου ἑτῶν, καὶ κατὰ τὸν χρόνον αὐτὸν ὁ Πλάτων, ἀνεξαρτήτως τῶν ἄλλων ὑποχρεώσεων του καὶ ἀπαχολήσεων ὡς στρατευσίμου καὶ ἵππεως, φαίνεται ὅτι παρέμεινεν ἐν 'Αθήνας καὶ παρηκολούθει τὸν Σωκράτην καὶ ἔγνωριζεν αὐτὸν δλονὲν περισσότερον, δχι ὡς διδάσκαλον ἀπλῶς, ἀλλ' ὡς πρωσωπικότητα καὶ ἀνθρωπον, διότι ὁ Σωκράτης κατ' οὐσίαν ὑπῆρχε προσωπικότης καὶ ὡς τοιαύτη κυρίως ἐπέδρασε τόσον ἐπὶ τοῦ Πλάτωνος, δσον καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων μαθητῶν του. Διὰ τοῦτο, διὰ νὰ ἐννοήσωμεν καλλίτερον τὴν ἀπὸ τοῦδε ἔξελιξιν τοῦ Πλάτωνος, πρέπει νὰ ἀσχοληθῶμεν λεπτομερέστερον ὅπωσδήποτε εἰς τὰ κατὰ τὴν προσωπικότητα τοῦ Σωκράτους ἐνταῦθα, μόλονότι ἐγένετο ἀρκετὸς περὶ αὐτοῦ λόγος ἡδη ἐν τῇ Εἰσαγωγῇ τοῦ παρόντος βιβλίου.

β') 'Η προσωπικότης τοῦ Σωκράτους.

Ποῖος ἦτο ὁ Σωκράτης κυρίως, ἔγινε γνωστὸν μετὰ τὴν εἰς θάνατον καταδίκην καὶ κατὰ τὰς ἡμέρας τῆς ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ παραμονῆς του. Μόνον κατὰ τὰς ἡμέρας αὐτὰς ἔμαθον πλέον οἱ μαθηταί του, δχι τί ἔχανον, ἀλλὰ ποιον είχον ὡς διδάσκα-

λόν των. Διὰ τοῦτο οὐδεὶς ἔξ οσων δὲν παρηκολούθησαν τὰς συνομιλίας του ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ τὴν ὥστεν αὐτὸν κατά βάθος. "Άλλος ἐφαίνετο δὲ Σωκράτης πρὸ τῆς καταδίκης του, καὶ ἄλλος ὅταν ἐφόρεσε τὸν φωτοστέφανον τοῦ Μάρτυρος φιλοσόφου, τοῦ ὅποίου ἡ ζωὴ ἦτο διαρκῆς προπαρασκευὴ διὰ τὸν θάνατον.

Πρὸ τῆς καταδίκης, δὲ οὐδὲ τοῦ λιθοβολούσου Σωφρονίσκου καὶ τῆς μαίας Φαιναρέτης, ἦτο φυγωστὸς τύπος τῆς ἀγορᾶς καὶ τῶν Γυμναστηρίων, δὲ ὅποις δι' ὀλης τῆς ἡμέρας συνδιελέγετο πρὸς ἀνθρώπους πάσης τάξεως καὶ ἡλικίας καὶ ἐφρόντιζε νὰ πείσῃ τούτους ὅπως ἔχετάζωσιν ἑαυτούς, μανθάνουν διαρκῶς καὶ κανονίζουν τὸν βίον των ἀναλόγως, ἡ διεγέγε τούτους, ὅπως καὶ τοὺς ἐπαγγελλομένους τὴν διδασκαλίαν τῆς πολιτικῆς τέχνης Σοφιστάς, καὶ ἀπεδείκνυεν διὰ αἱ γνώσεις καὶ αἱ πεποθήσεις των δὲν ἥσαν ἀσφαλεῖς καὶ διὰ ἐπρεπεν δχι ἀπλῶς εἰς τὸ ἀτομόν των, ἀλλ' εἰς τὴν κοινὴν γνώμην καὶ συμφωνίαν νὰ ἀναζητῶσι τὴν ἀλήθειαν. Εἰς τὴν τοιαύτην διαρκῆ ἀσχολίαν παρώρμα αὐτὸν βεβαίως τὸ ἰδιότυπον τοῦ χαρακτῆρος του πρωτίστως, τὸ ὅποιον συνίστατο εἰς τὸ κρίνειν, ἐλέγχειν καὶ ἔχετάζειν, συνέτεινον δμως σπουδαίως καὶ αἱ διδασκαλίαι τῶν σοφιστῶν, αἵτινες διὰ τοῦ ἄκρου ἀτομικισμοῦ των δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀφίνωσιν ἀδιάφορον ἔνα 'Αθηναίον πολίτην θεωροῦντα τὴν πόλιν καὶ τὸν κοινωνικὸν βίον ὡς δρον ὑπάρχεις καὶ εὐτυχίας καὶ τοῦ ἀτόμου. Μετὰ τῶν σοφιστῶν καὶ τῶν τότε περιστάσεων, καὶ δὲ τρόπος ἐπικοινωνίας καὶ τῶν συναναστροφῶν ἔδιδον εὔκαιριαν νὰ ἐφαρμόζῃ δὲ Σωκράτης τὴν ἀπὸ τὴν μητέρα του κληρονομηθεῖσαν μαιευτικὴν τέχνην, διὰ τῶν συζητήσεων καὶ τῆς διαλεκτικῆς, διὰ τῶν ὅποιων καθίστα ἐνσυνειδήτους καὶ «μετὰ λόγου» ὀρθὰς ἀντιλήψεις (δόξας) περὶ διαφόρων πραγμάτων. Καὶ δὲ ζῆλός του αὐτὸς ἦτο τόσον μέγας ὡστε οὔτε αἱ οἰκογενειακαὶ του ὑποχρεώσεις καὶ αἱ διαμαρτυρίαι τῆς συζύγου του Ξανθίππης, οὔτε ἄλλοι λόγοι ἦτο δυνατὸν νὰ ἀποσπάσωσιν αὐτὸν ἀπὸ τὰς συναναστροφὰς καὶ τὰς συζητήσεις. 'Απὸ τὸν διδάσκαλόν του 'Αρχέλαου, μαθητὴν τοῦ 'Αναξαγόρου, εἶχε διδαχθῆ τὴν περὶ φύσεως φιλοσοφίαν καὶ ἡθικὴν, πρᾶγμα τὸ ὅποιον σημαίνει διὰ δὲν ἦτο δ «οὐδὲν γνωρίζων» Σωκράτης, ὅπως δὲν ἦτο καὶ πτωχὸς τόσον, ὃσον ἀφίνει νὰ ἐννοήται. 'Ανηκεν εἰς τὸν δῆμον 'Αλωπεκῆς καὶ εἰς τὸν στρατὸν ἦτο ὀπλίτης ἀπὸ τοὺς βαρέως ὠπλισμένους, ὅπερ σημαίνει διὰ ἦτο εἰς θέσιν νὰ ἀγοράζῃ καὶ διατηρῇ ὅπλα καὶ δοῦλον. Σωματικῶς ἦτο ὑγιέστατος, μετρίου

ἀναστήματος, πλατύστερος καὶ μὲ τελείαν ἀνάπτυξιν, ἥτο
ὅμως ἀσχημος, εἰς τρόπον ὡστε νὰ προσπίπτῃ ἡ μεταξὺ ψυ-
χικοῦ κάλλους καὶ σωματικῆς του κατασκευῆς ἀντίθεσις. Διά-
τοῦτο δὲ Ἀλκιβιάδης εἰς τὸ Συμπόσιον τοῦ Πλάτωνος (215 β) παρομοιάζει αὐτὸν πρὸς Στύρον καὶ πρὸς Σιληνόν, ἀπὸ ἐκεί-
νους τοὺς ὅποιους κατεσκείαν οἱ τεχνῖται καὶ ἐντός των ἐτο-
πισθέτουν σύγχλιματα θεῶν. Καὶ ὁ Πλάτων ἐπανειλημμένως κάμνει
λόγων περὶ τῆς ἀσχημότητός του (βραχεῖα κεφαλή, καὶ με-
γάλη, πλατεῖα ρίς, χείλη παχέα κλπ.), ὁ Φαίδων ὅμως ἀνα-
φέρει χαρακτηριστικώτερον, ὅτι κάποτε εἶχεν ἔλθη εἰς Ἀθήνας
σοφὸς τις Ἑγγανατολῆς, Ζωπυρός ὁ νομαζόμενος, διὸ ποιοῖς
ἥτο καὶ φυσιογνωμιστής, δηλαδὴ ἐγνώριζεν ἀπὸ τὴν φυσιο-
γνωμίαν νὰ διακρίνῃ τὸν χαρακτῆρα ἐκάστου ἀνθρώπου-
οὗτος λοιπὸν ἐρωτηθεὶς περὶ τοῦ Σωκράτους εἶπεν ὅτι συμφώ-
νως πρὸς τὰ χαρακτηριστικά του (παχέα χείλη κλπ.) εἰναι τῆς
παθής καὶ ἀκόλαστος, καὶ δταν ὁ παριστάμενος Ἀλκιβιάδης
εἰς τὸ ἄκουσμα τῆς τοιαύτης κρίσεως ἐγέλασεν, διὸ Σωκράτης εἶπε
πρὸς τοῦτον: «ὁ ἀνθρωπὸς ἔχει δίκαιον αὐταὶ αἱ ἴδιότητες
ὑπάρχουν εἰς ἐμέ, ὑπερνικῶς ὅμως καὶ καθυποτάσσω αὐτάς διὰ
τοῦ λόγου, διὰ τῆς διανοήσεως δηλαδὴ εἰς τὴν ὅποιαν ὑπα-
κούει ἡ βούλησις». (Πρβλ. Förster: Physiognom. Gr. I σελ.
VIII). Πράγματι δὲ ὁ Σωκράτης διὰ τῆς ὑποτάξεως τῆς
ἰσχυρᾶς βουλήσεώς του εἰς τὴν δικνόησιν καὶ φρόνησιν, διὰ
τῆς αὐτοδιαπαίδαγωγήσεως καὶ αὐτοσυγκρατήσεως, κατώρ-
θωνε καὶ τὰς ὑλικάς του ὅρμας καὶ τὰς σωματικάς ἀδυναμίας
καὶ ἀνάγκας νὰ κανονίζῃ συμφώνως πρὸς τὰς κελεύσεις τοῦ λό-
γου καὶ τῆς διανοήσεως. Κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Ποτειδαίας
τῷ 430 π.Χ. προύκάλεσε τὸν θαυμασμὸν τῶν συστρατιωτῶν
του διὰ τῆς ἀντοχῆς εἰς τοὺς κόπους τῆς ἐκστρατείας καὶ εἰς τὰς
κακουχίας ἐκ τοῦ χειμῶνος. Ἐπίσης κατὰ τὴν μάχην περὶ τὸ
Δήλιον (424 π.Χ.) ἔθαυμάσθη διὰ τὴν ἀνδρείαν του.

Ἡ συναναστροφή του ὅμως εἰς τὰ Γυμνάσια πρὸς τοὺς νέους
ἴδια, προύκάλεσε τὴν προσοχὴν καὶ τὰ σχόλια τόσον, ὡστε
ἥ κωμωδία τῶν Ἀθηνῶν, ἡ ὅποια ἔξετέλει τότε καὶ τὸ ἔργον
τὸ διποίον ἐκτελεῖ σήμερον ἡ δημοσιογραφία, ἡ σχολήθη μὲ τὸν
Σωκράτην, διὸν μὲ οὐδένα ἄλλον. Ὁ κωμικὸς Ἀμειψίας
παριστάνει τὸν Σωκράτην μαυθάνοντα χορὸν εἰς τιφα πτωχὸν
κιθαρωδόν, ὅπου καὶ οἱ νέοι ἐμάνθανον νὰ χορεύουν. Ὁ Ἀ-
ριστοφάνης, εἰς τὰς «Νεφέλας» του συμπεριλαμβάνει
αὐτὸν εἰς τοὺς σοφιστὰς καὶ τὸν κατακρίνει, λαμβάνων ὑπὸ δη-
ψιν βεβαίως τὸ ἔξωτερικόν του μόνον, τὴν φυσιογνωμίαν δη-

λαδή, τάς συνηθείας του, τήν ἀτημέλητον ἐνδυμασίαν του, τὸ ὅτι περιεφέρετο γυμνόπους κλπ. Ἀναφέρει ἐπίσης και τὴν πρὸς αὐτὸν ἀφοσίωσιν τῶν μαθητῶν του και τὸν φανατισμὸν τούτων, ἀλλ' εἰσάγει εἰς τὴν σκηνὴν μόνον τὸν Χαιρεφῶντα ἀπὸ τοὺς μαθητές τοῦ Σωκράτους. Δὲν ἀναφέρει τὸν Ἀλκιβιάδην, τὸν Χαρμίδην, τὸν Κριτίαν, τὸν Θεάγην και ἄλλους ἐκ τῆς ἀριστοκρατίας. Ὁ κωμικὸς Εὑπόλιτος παριστάνει τὸν Σωκράτην ως παράσιτον και κλέπτην. "Ἄν λοιπὸν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅλα αὐτὰ ως ἀντικατοπτρίζοντα κάπτως και τὴν δημοσίαν λεγομένην γνώμην, δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἡ κοινωνίο δὲν ἥτο και τόσον εὔμενής και εὐνοϊκή πρές τὸν Σωκράτην. Πραγματική δ' αἵτια τούτου ἥτο τόσον ἡ ὀλονέν αὐξανομένη ἐπιρροή του ἐπὶ τῶν νέων, δσον και ἡ ἐκ τοῦ Ἐλέγχου ἡλικιωμένων και ἀξιοτίμων πολιτῶν ἐνώπιον τῶν νέων δυσαρέσκεια, ἐσον τέλος και ἡ παροιμιώδης νομιμότης του, λόγω τῆς διποίας συχνάκις ἀντετίθετο εἰς τὰς θελήσεις τῆς λαϊκῆς μάζης και κατέκρινε τοὺς ἐν τοῖς πράγμασσιν. Εἰς ὅλας αὐτὰς τὰς αἵτιας δύναται νὰ προστεθῇ και ἀντιζηλία τις και φθόνος, ὁ διποίας προύκληθη ἐκ τοῦ ὅτι ὁ Σωκράτης διὰ τῆς τοιαύτης διδασκαλίας του παρουσιάζετο πάντοτε ως ὑπηρετῶν τὸν Θεόν. Ὁ Χαιρεφῶν είχεν ἔρωτήσει τὸ μαυτείον τῶν Δελφῶν περὶ τοῦ Σωκράτους και είχε λάβει τὸν χρησμὸν ὅτι «ὁ Σωκράτης ἥτο διοφώτατος πάντων». Τοῦτο ἐνίσχυσε βεβαίως τοὺς μαθητάς του εἰς τὴν πρὸς αὐτὸν πίστιν, ἔδωκεν ὅμως και εἰς τὸν Σωκράτην αὐτὸν τὸ δικαίωμα νὰ λέγῃ ὅτι ἔξετάζων και ἐλέγχων τοὺς ἄλλους, ἥθελε νὰ βεβαιωθῇ ὃν είχε δίκαιον τὸ Μαυτείον ὄνομάζουν αὐτὸν σοφώτατον. Εἰς τὴν Ἀπολογίαν ὁ Πλάτων ἀναφέρει πῶς ὁ Σωκράτης ἔκαμνε τὴν τοιαύτην ἔρευναν και εὑρισκε τὸν ἐαυτόν του δυτῶς σοφώτερον τῶν ἄλλων, διότι ἔγνωριζε τί δὲν ἔγνωριζεν, ἐνῷ οἱ ἄλλοι δὲν ἤσαν εἰς θέσιν νὰ γνωρίζουν τί δὲν γνωρίζουν.

Παρά ταῦτα ὁ Σωκράτης συνηθάνετο ὅτι ἡτο πρωωρισμένος νὰ βοηθῇ τοὺς ἀλλούς εἰς τὸ νὰ εὐρίσκουν τὸν τρόπον νὰ ζοῦν εὔτυχεῖς καὶ διπώς πρέπει. Τοῦτο ἀποδεικνύει βεβαίως ἀνθρωπισμὸν ἀνώτερον καὶ φιλανθρωπίαν ἀσυνήθιστον εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν ζωὴν, καὶ εἰς αὐτὸν ἀκριβῶς συνίσταται ἡ ἀτομικιστικὴ Ἡθικὴ τοῦ Σωκράτους, ἡ ὅποια ἐπέέρασε—περιωρισμένως καὶ μονομερῶς ἐννοεῖται—εἰς τὴν ἐκ τοῦ Σωκράτους προκύψασαν διὰ τοῦ Ἀντίσθένους σχολὴν τῶν Κυνικῶν φιλοσόφων. Οἱ Πλάτων δὲν ἔξετίμησεν ὅσον ἐπρεπε τὸν Σωκράτην ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς. Ἀντὶ τούτου κατέγινεν εἰς τὴν ἀνα-

ପ୍ରାଚୀତ୍ୟ-ଗ. ପ୍ରାଚୀତ୍ୟିକାନ୍ଦ୍ରୀ

συγκρότησιν και ἀναδιοργάνωσιν τῆς κοινωνίας. Ἀλλὰ καὶ οἱ Κυνικοὶ δὲν ἔφθασαν εἰς τὸ ἀνθρωπιστικὸν μεγαλεῖον τοῦ Σωκράτους. Οὗτος δὲν ὑπερηφανεύεται· καὶ δὲν θέλει νὰ ἐπιδειχθῇ διὰ τῆς ταπεινοφροσύνης καὶ περιφρονήσεως ἐκείνων, τὰ ὅποια σὶ αλλοιέκτιμον. Δὲν λαμβάνει τὸ ύφος ἡθικοῦ ιατροῦ, ὃπως οἱ Κυνικοί, ἀλλὰ μετὰ τοῦ συνομιλητοῦ του ζητεῖ τὴν ἀλήθειαν εἰλικρινῶς, καὶ ἀν δὲν ἕδιος γνωρίζῃ ταύτην, φροντίζει νὰ βοηθήσῃ καὶ τὸν μεθ' οὐδὲν διαλέγεται νὰ ἀνακαλύψῃ αὐτήν. Τοιουτοτρόπως ὁ συνομιλητής τοῦ Σωκράτους δὲν εἶχε τὴν συναίσθησιν ὅτι ἐδέχετο συμβουλάς ἀπλῶς, ἀλλ' ὅτι ἐκινεῖτο, κατόπιν ἀνακαλύψεως ἔλλείψεών του, πρὸς τὸ νὰ εὔρῃ τὴν ἀλήθειαν. Τὸ συναίσθημα αὐτὸν ἥτο διὰ τὸν Σωκράτην σημεῖον ὅτι ἐκέρδισε καὶ ἔσωσε τὸν συνομιλητήν του. Μέχρις ὅτου δῶς οὗτος φθάσῃ εἰς τὸ σημεῖον αὐτό, ἐπρεπε νὰ ὑποστῇ τὴν ἔξῆς κρίσιν καὶ δοκιμασίαν. Κατὰ πρῶτον διὰ τῶν ἐρωτήσεων καὶ τοῦ ἐλέγχου τοῦ Σωκράτους ἐπρεπε νὰ καταρριφθῇ πᾶσα ίδεα καὶ πᾶσα πεποίθησις, εἰς τὴν ὅποιαν τυχὸν θὰ ἔστηριζετο διὰ τοῦ ἐπρόκειτο. Ὁ Πλάτων παριστάνει λίαν ἐπιτυχῶς τὴν τοι-αύτην προεργασίαν εἰς τὸν διάλογον «Μένωνα» (80). Μετὰ ταῦτα ἐπρεπε νὰ ταπεινωθῇ ὁ συνομιλητής του καὶ νὰ ἀναγνωρίσῃ ἀνευ δρῶν καὶ περιορισμῶν τὸ ἀστήρικτον καὶ σφαλερὸν τῶν ἀντιλήψεών του. Εἰς τὸν διάλογον «Σοφιστήν» (230) παρουσιάζει σαφῶς τὴν τοιαύτην μέθοδον ὁ Πλάτων. Κατόπιν αὐτῶν ἐλάμβανεν ἡ συζήτησις τροπήν ἐπανορθωτικήν, οὗτως εἰπεῖν, καὶ διὰ συνομιλητής ἐν συνεργασίᾳ πρὸς τὸν Σωκράτην, ἢ κατέληγεν εἰς τὴν διαπίστωσιν τοῦ προβλήματος καὶ εἰς τὴν ἀναβολὴν τῆς λύσεώς του, ἢ ἐλυεν αὐτὸν ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ διδασκάλου. Οὐδεμία ἐπαρσίας παρετηρεῖτο καθ' ὅλην αὐτὴν τὴν συζήτησιν εἰς τὸν Σωκράτην. Μᾶλλον οὗτος κατήρχετο ἔτι χαμηλότερον διὰ νὰ στηρίξῃ τὸ ἡθικὸν τοῦ συνομιλητοῦ του. Παρ' ὅλα ταῦτα δῆμος ἡ τοιαύτη διδασκαλία, ἀναλόγως τῶν χαρακτήρων καὶ τῆς ίδιοσυγκρασίας τῶν προσώπων ἐπέδρα διαφοροτρόπως. Πολλοὶ διετίθεντο δυσμενῶς καὶ ἀπεστρέφοντο τοῦ λοιποῦ τὸν Σωκράτην. "Ἄλλοι ἐλησμόνουν τὰς συμβουλάς του, ἄλλοι πάλιν δὲν ἐλάμβανον ὑπὸ σοβαράν ἐποψιν τὰς συνομιλίας αὐτὰς καὶ συζητήσεις." Οπωσδήποτε δῆμος ὅλοι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ὠφελοῦντο. Ὁ Ἀλκιβιάδης εἰς τὸ «Συμπόσιον» τοῦ Πλάτωνος δηλογεῖ ὅτι μόνον οἱ λόγοι τοῦ Σωκράτους κάμνουν αὐτὸν ἵψαντας συναίσθηται τὰς ἔλλείψεις του καὶ ὅτι μόνον τὸν Σωκράτην αἰσχύνεται (Πλάτωνος Συμπόσ. 216 κ. ἔξ.). Χαρακτηριστικώτερον ἀν-

φέρει ὁ στρατηγός Νικίας περὶ τῶν τοιούτων συνδιαλέξεων καὶ περὶ τῆς Προτωπικότητος τοῦ Σωκράτους: «Μοὶ φαίνεται», λέγει ὁ Νικίας πρὸς φίλον του Ἀθηναῖον, «ὅτι δὲν γνωρίζεις τί λαμβάνει χώραν, ὅταν κανεὶς ἔρχηται εἰς συζήτησιν πρὸς τὸν Σωκράτην. Καὶ ὃν πρόκηται περὶ ἐντελῶς ὄλλου πράγματος, εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴ καταλήξῃ ἡ συζήτησις εἰς τὸ πῶς ἔξησε κανεὶς καὶ εἰς τὸ πῶς ζῇ τώρα. «Οταν δὲ γίνη λόγος περὶ τούτων δὲν ὄφινει ὁ Σωκράτης τὸν ἀνθρωπὸν ἡσυχὸν πρὸ τοῦ ἔξετάσῃ ὅλα λεπτομερῶς καὶ ἀκριβέστατα.» Εχω συνηθίσει πλέον εἰς τὰς τοιούτου εἴδους συζητήσεις του καὶ γνωρίζω ὅτι πρέπει νὰ ἐπιτρέπῃ τις εἰς αὐτὸν μίαν τοιαύτην ἔξετασιν. Ἀλλὰ καὶ ἂν δὲν θέλῃ, πάλιν ἀναγκάζεται πρὸς τοῦτο ἀπὸ τὸν τρόπον τῆς συζητήσεως. «Ἡ συναναστροφὴ τοῦ Σωκράτους μοὶ εἶναι εὐχάριστες πλέον, καὶ πιστεύω ὅτι δὲν βλάπτει τὸ νὰ ἐφιστᾶται ἡ προσοχὴ τινος εἰς τὸ τί δὲν ἔπραξεν, ἢ δὲν πράττει ὅπως πρέπει.» Οταν συμβαίνῃ τοῦτο θὰ ἔχῃ κανεὶς τὸν νοῦν του διαρκῶς καὶ θὰ είναι ἀποφασισμένος καὶ θὰ θέλῃ νὰ μανθάνῃ ὅσῳ ζῇ, χωρὶς νὰ ἔχῃ τὴν ἴδειν ὅτι τὸ γῆρας φέρει καὶ τὴν φρόνησιν μεθ' ἑαυτοῦ». (Λάχ. 187d–188).

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω προκύπτει ὅτι σκοπὸς τῆς Σωκρατικῆς συζητήσεως καὶ διδασκαλίας κυρίως δὲν ἦτο ἡ ἀνακάλυψις τῆς ἀγνοίας τῶν ὄλλων, οὔτε ἡ καταπολέμησις τῶν Σοφιστῶν (καὶ ἂν δὲν ὑπῆρχον Σοφισταὶ πάλιν ὁ Σωκράτης θὰ ἐδίδασκε τοὺς νέους καὶ θὰ συνδιελέγετο πρὸς τοὺς χειροτέχνας), οὔτε τέλος ἡ εὑρεσίς τοῦ δρισμοῦ καὶ τῆς λογικῆς ἐννοίας ὅπως πολλοὶ ἐνόχιζον καὶ νομίζοντο ίσως ἀκόμη. Ἡ παίδευσις καὶ ἀνάπτυξις ἀρετῆς τοῦ τελείου ἀνθρώπου δὲν είναι νέος τις σκοπὸς καὶ ἀποκλειστικῶς Σωκρατικός. Τὸ δ' ὅτι ἡ γνῶσις συντελεῖ εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν ἐνὸς τοιούτου σκοποῦ, τοῦτο ἀνεγνώριζον καὶ οἱ Σοφισταί. Μόνον αἱ κατευθύνσεις καὶ μέθοδοι, ἀς ἡκολούθουν διὰ τὴν ἀπόκτησιν τῆς γνώσεως αὐτῆς ἥσαν διάφοροι. Ὁ Σοφιστής εἶχε μίαν πρόχειρον γνῶσιν καὶ αὐτὴν μετέδιδε δογματικῶς. Ὁ Σωκράτης διδάσκει τὴν ζήτησιν καὶ ἔρευναν διὰ τὴν ἀπόκτησιν τῆς γνώσεως «μετά λόγου». Είναι φιλόσοφος κατὰ τὴν κυρίαν σημασίαν τῆς λέξεως. Εἰς τοῦτο δ' ἀκριβῶς ἔγκειται ἡ διαφορὰ μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῶν Σοφιστῶν. Ὡς φίλος τοιαύτης σοφίας καὶ γνώσεως παρουσιάζεται ὁ Σωκράτης μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων καὶ σαγηνεύει καὶ κερδίζει αὐτούς. Ὄλοι ζητοῦν τὴν εύτυχίαν καὶ εύδαιμονίαν καὶ ὅλοι πείθονται ὅτι διὰ τῆς ἀναπτύξεως ἀρετῆς γίνονται πράγματι εύτυχεῖς καὶ εὐδαίμονες. Καὶ ἡ ἀρετὴ ἀποκτᾶται διὰ γνώσεως προερχομένης.

έκ τῆς ἐρεύνης καὶ ζητήσεως. 'Ἐφ' ὅσου πᾶς τις δύναται νὰ ζητῇ καὶ ἐρευνᾷ δύναται καὶ νὰ ἀποκτήσῃ τὴν γνῶσιν καὶ τὴν ἀρετὴν, δύναται ἐπομένως νὰ ἐπιτύχῃ καὶ ἔκεινο τὸ ὅποιον θέλει, νὰ γίνῃ εὔτυχτός. 'Η εὔτυχία εἶναι ἀγαθὸν καὶ ἐφ' ἕσον πᾶς ἀνθρώπος ποθεῖ τὴν εὔτυχίαν ποθεῖ καὶ τὸ ἀγαθὸν καὶ ἀποφεύγει τὸ κακόν. 'Εάν τις πράττῃ τὸ ἀντίθετον τοῦ ἀγαθοῦ, πράττει τοῦτο ἐξ ἀγνοίας, διότι δὲν εἶναι δυνατόν νὰ πράττῃ τι, τὸ ὅποιον θὰ ἦτο ἀντίθετον εἰς τὴν εὔτυχίαν του. 'Ο κακούργος πράττει τὸ κακόν ἐκ πλάνης καὶ ἀγνοίας, διότι νομίζει ὅτι ή τοιεὐτῇ πρᾶξις του συντελεῖ εἰς τὴν εὔτυχίαν του, ἐπομένως ὅτι εἶναι ἀγαθή. "Ωστε «οὐδεὶς ἐκῶν ἀμαρτάνει, οὐδὲ τῆς γνώσεως καὶ παιδεύσεως μανθάνει τις νὰ διακρίνῃ τὸ ἀγαθὸν καὶ ἀληθῶς συνεισφέρουν εἰς τὴν εὔτυχίαν του, ἀπὸ τὸ ἀντίθετον. "Η ψηροψία καὶ ὁ ἐγωισμὸς καθιστῶσιν ἀδύνατον τὴν γνῶσιν καὶ τὴν ζήτησιν τῆς ἀληθείας, διότι δὲν ἀφίνουν νὰ ἀποκαλυφθῇ ἡ ἴδια πλάνη. "Η ταπεινοφρεσύνη καὶ ἡ αὐτοεξέτασις ἀποτελοῦσι τὴν ἀφετηρίαν πρὸς ζήτησιν καὶ ἀπόκτησιν τῆς ἀληθεύς καὶ δεύτερης γνώσεως. Αὕτην τὴν φιλοσοφίαν, ὅπως ἔλεγε καὶ ὁ Κικέρων, κατεβίβασεν ὁ Σωκράτης ἀπὸ τὸν οὐρανὸν καὶ αὐτὴν ὑπέδειξεν ὡς μέσον διαπισιδαγωγήσεως τοῦ ἀνθρώπου. 'Ἐκ τούτων ἔπειται ὅτι ἔκαστος ἀνθρώπος εἶναι μόνος δημιουργὸς τῆς εὔτυχίας του, ἀφοῦ μόνος του εἶναι εἰς θέσιν καὶ πρέπει νὰ ἀποκτήσῃ τὴν ἀρετὴν. 'Η ἀρετὴ εἶναι ἀναφαίρετος καὶ ἀνεπηρέαστος ἀπὸ τὴν δυσμένειαν τῆς λεγομένης τύχης. Καὶ ἀν δὲν γνωρίζωμεν μετὰ θάνατον ἀκόμη τὶ ἡμπορεῖ νὰ συμβαίνῃ, πάλιν δυνάμεθα νὰ εἰμεθα βέβαιοι ὅτι τὸ νὰ ζήσῃ καὶ νὰ ἀποθάνῃ κανεὶς ἐναρέτως εἶναι καὶ διάτα μετὰ θάνατον τὸ καλλίτερον.

Εἴδομεν ἀνωτέρω ὅτι ὁ Σωκράτης ἀκολουθεῖ τὸν λόγον καὶ πράττει συμφώνως πρὸς τὴν διανόησίν του, τὴν δημοσίαν ἐξυπηρετεῖ ἡ βιούλησις. Τώρα δύμως πρέπει νὰ προσθέσωμεν ὅτι ὁ Σωκράτης ἥκουε συχνάκις καὶ φωνήν τινα ἐκ τῶν ἔνδον, ἡ ὅποια ἀπέτρεπτε μόνων αὐτὸν τοῦ νὰ πράξῃ ἢ ἐπιχειρήσῃ τι. Τὴν τοιαύτην ἐκ τῶν ἔνδον φωνὴν ὠνόμαζε «Δαιμόνιον». Τί ἦτο λοιπὸν τὸ Δαιμόνιον αὐτό; "Ητο τι ἀντίθετον περὸς τὸ λογικόν; Πολλοὶ σήμερον στηριζόμενοι εἰς τὴν ψυχοαναλυτικὴν μέθοδον ἐρμηνείας ἔξηγοιν αὐτὸν ὡς σύνθεσιν πολλῶν ἐσωτερικῶν ὑποσυνειδήτων καὶ ἀσυνειδήτων καταστάσεων, ἐκ τῆς δημοσίας ἀπετελέσθη μία φωνὴ ἐκ τῶν ἔνδον ἀσχετος πρὸς τὴν λειτουργίαν τῆς διανοήσεως. 'Εὰν δύμως λάβωμεν ὑπ' ὅψιν ὅτι καὶ ἡ διανόησις καὶ ἡ βιούλησις, ὅπως καὶ τὰ συναισθήματα

μετά τῶν ὄρμῶν, δύνανται νὰ λέβωσι μέρος εἰς μίαν τοιαύτην συνολικήν σύνθεσιν, καὶ ἐν ἀναλογίᾳ οὗτων ἔτι τὸ Δαιμόνιον τοῦ Σωκράτους ἀπέτρεπε τοῦτον τὸ σὸν ἀπὸ πράξεις ὅσον καὶ ἀπὸ σκέψεις, ὁφείλομεν νὰ ἀναγνωρίσωμεν εἰς τὸ Δαιμόνιον αὐτὸ ἐσωτερικὴν φωνὴν, ἡ καλλίτερον τὸ ἔνδον δεύτερον πρόσωπον, πρὸς τὸ ὅποιον διεξήγετο συνομιλία τοῦ φιλοσόφου. Τὰ περὶ διείρων καὶ δεισιδαιμονιῶν τοῦ Σωκράτους φαίνεται ὅτι δὲν ἔχουν σχέσιν πρὸς τὸ Δαιμόνιον αὐτό, ὅπερ ἀποδίδεται μᾶλλον διὰ τοῦ «Γ νῶθι σαύτον», τοῦ λογίου δηλαδή, τὸ ὅποιον ἦτο ἐπιγεγραμμένον εἰς τὸ Μαντεῖον τῶν Δελφῶν καὶ τοῦ ὅποιού ἔκαμνε μεγάλην χρῆσιν ὁ Σωκράτης.

Αὐτὴ ἡτοῦ διδασκαλία τοῦ Σωκράτους, ἡ ὅποια ὑπεστηρίζετο καὶ ἀπὸ τὴν πρᾶξιν, ἀπὸ τὸν τρόπον τοῦ ζῆν αὐτοῦ, ἀπὸ τὴν προσωπικότητα. 'Ἄλλ' ὅπως εἴπομεν, τὸ κῦρος καὶ ἡ δύναμις τῆς Σωκρατικῆς αὐτῆς προσωπικότητος μετά τῆς τελείωτης τῆς διδασκαλίας, παρουσιάζονται μετὰ τὴν εἰς θάνατον καταδίκην καὶ κατὰ τὴν ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ παραμονήν. Πρότερον ἡ προσωπικότης τοῦ Σωκράτους ἔξεδηλοῦτο διὰ τῆς ἀντοχῆς, διὰ τῆς αὐτοσυγκρατήσεως καὶ αὐτοκυριαρχίας, διὰ τῆς ὑποταγῆς τοῦ ὑλικοῦ ἀνθρώπου εἰς τὸν πνευματικὸν ἀνθρώπον. Τώρα ἡ προσωπικότης αὐτὴ ἀνυψώνεται καὶ φθάνει εἰς μεγαλύτερα ὑψη πνευματικότητος. Αἱ ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ συνομιλίαι περὶ Νόμων καὶ Πατρίδος, περὶ ψυχῆς καὶ ἀθανασίας, περὶ ὑλικῆς καὶ πνευματικῆς ἥδονῆς κλπ. παρουσιάζουν δὲν τὸ θεῖον φῶς, τὸ ὅποιον ἐκρύπτετο εἰς τὸ Σιληνοειδὲς ἐκεῖνο σῶμα τοῦ Σωκράτους, ἐνῷ ἡ ἀτάραχος αὐτοῦ ἀναμονή καὶ προϋπάντησις τοῦ θανάτου ἐπισφραγίζει διὰ τῆς πράξεως ὃσα ἔλεχθησαν, καὶ τὴν δλην διδασκαλίαν τοῦ Σωκράτους.

γ') Ἡ ἐπίδρασις τοῦ Σωκράτους εἰς τὰ Πλάτωνα.

Εἰς τὸ περιβάλλον αὐτὸ τοῦ Σωκράτους, τὸ ὅποιον ἀπετελεῖτο, ὅπως εἴδομεν, ἀπὸ ἀνθρώπους διαφόρου ἡλικίας καὶ κοινωνικῆς τάξεως, ἀπὸ Ἀθηναίους καὶ ξένους, ἀπὸ τακτικοὺς ἀκροστάς καὶ μὴ τοιούτους, ἀπὸ συζητοῦντας καὶ ἀπλῶς παρακολουθοῦντας τὰς συζητήσεις, διετέλεσε καὶ ὁ Πλάτων ἐπὶ ἀρκετὰ ἔτη ἀκούων τὸν Σωκράτην καὶ ὑφιστάμενος τὴν ἐπίδρασιν τῆς μεγάλης αὐτοῦ προσωπικότητος. "Αν λάβωμεν ὑπ' ὅψιν ὅτι καὶ ἀπὸ τὸ περιβάλλον αὐτὸ διεκρίνετο στενώτερός τις κύκλος φίλων καὶ ὀπαδῶν, οἵτινες συνηντῶντο καὶ ίδιαιτέρως εἰς δεῖπνα, συμπόσια καὶ κατ' ἄλλας εὐκατίριας,